

Інтерактивні прийоми кооперативного навчання як засіб розвитку комунікативних умінь старшокласників

Оксана Дженджеро,
здобувач Інституту педагогіки АПН України

Одним із провідних напрямів реформування системи національної освіти є посилення гуманізації навчально-виховного процесу, забезпечення сучасними технологіями формування творчої особистості учня. Це зумовило перегляд усталених стратегій навчання рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією цілям мовленнєвого розвитку учнів. Адже випускники школи повинні володіти не лише знаннями, а й уміти набуті знання використовувати в нетрадиційних ситуаціях, тобто оволодівати способами практичної діяльності, творчим досвідом.

Аналіз психолого-педагогічної літератури й творчий досвід окремих учителів свідчить про те, що забезпечити повноцінний розвиток особистості можна лише тоді, коли навчально-виховний процес набуває особистісного спрямування й будується на засадах активної взаємодії його учасників. Цим вимогам відповідають інтерактивні технології навчання, за яких створюються умови, що забезпечують ситуацію успіху для кожного учня, сприяють формуванню позитивного ставлення до пізнавальної діяльності, розвивають комунікативно-мовленнєві уміння.

Розробці теоретичних основ інтерактивного навчання присвятили свої праці Я.Голант, А. Рівін, І.М.Богданова, П.І.Матвієнко, О.І.Пометун, Л.В.Пироженко, Г.О.Сиротенко, О. Пехота. У їхніх роботах висвітлено сутність інтерактивного навчання, охарактеризовано різноманітні інтерактивні технології, подано деякі методичні рекомендації щодо їх використання на різних уроках. Однак конкретні методичні розробки з використанням інтерактивних технологій на уроках української мови в старшій школі досі відсутні.

Таким чином, актуальність проблеми, яка розглядається в статті, з одного боку, зумовлена необхідністю підвищення рівня мовленнєво-комунікативної

культури старшокласників, а з іншого – тим, що питання використання інтерактивних технологій на уроках української мови в методиці викладання рідної мови в старших класах залишається нерозробленим.

Мета статті – подати теоретичні основи і методичні розробки впровадження інтерактивних прийомів у практику мовленнєвого розвитку учнів, показати їх значення у формуванні комунікативної компетенції старшокласників.

Сучасні вітчизняні дидакти О.Пометун, Л.Пироженко [1; 33] виділяють 4 групи інтерактивних технологій, серед яких чільне місце займають технології кооперативного навчання, які передбачають роботу в парах, трійках, малих групах.

Парна робота особливо ефективна на початкових етапах навчання учнів роботі в інтерактивному режимі. Її можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети (засвоєння, закріплення, перевірки знань) на аспектних уроках. Завдання зручно давати статичним парам: спільну роботу виконують учні, які сидять за однією партою. У парі школярі постійно міняються ролями вчителя й учня, працюють в режимі «взаємодопомоги», навчаючи один одного, або «взаємоконтролю», коли вони контролюють один одного. На нашу думку, статична пара є одним з найефективніших механізмів, що забезпечує регулярне навчальне спілкування учнів на уроці, підвищує мовленнєву й розумову активність кожного з них.

Простим і ефективним методом парної роботи є „лінгвістичний двобій” (за відведений час учні ставлять один одному запитання і відповідають на них). Цей метод можна використовувати на етапі закріплення мовного матеріалу. Така робота спонукає учнів не лише до правильного й точного формулювання запитань, а й до коротких, точних відповідей.

У старших класах учні з задоволенням займаються пошуковою діяльністю, тому прийом «Вірю – не вірю» викликає зацікавлення старшокласників. Суть його полягає в тому, що один з учнів готує вдома для свого напарника різноманітні фрази (5-6), свідомо порушивши в деяких з них норми слововживання. На занятті (як правило, на початку, але залежно від теми, типу уроку можна і в кінці) інший учень шукає і виправляє помилки. Наступного разу вони міняються ролями.

Важливо наголосити, що решта дітей повинна бути уважними, оскільки таке завдання по черзі отримуватиме кожна пара, а приклади не повинні повторюватися. Цей прийом спрямований на удосконалення культури мовлення старшокласників, розвиває в них мовне чуття.

Різновидом цього прийому є ігровий пошук «Вірю – не вірю»: учні отримують від учителя карти з однаковим завданням, але різними прикладами. Виконавши роботу, діти обговорюють результати свого пошуку і спільно роблять висновок. Наприклад, під час вивчення в 11 класі теми «Слово, словосполучення, речення» можна дати таке завдання.

Кожен учень повинен погодитися з твердженням або спростувати його, наводячи приклади сполучень слів:

До словосполучень належать поєднання таких слів:

1 учень ● підмет + присудок;

- повнозначне слово + повнозначне слово

(з'єднані сурядним зв'язком)

- службове слово + повнозначне слово
- повнозначне слово + фразеологічний зворот

2 учень ● повнозначне слово + повнозначне слово

- складені форми ступенів порівняння прикметників
- складені форми майбутнього часу.

Таке інтерактивне завдання не лише розвиває мовленнєві уміння учнів, а й створює проблемну ситуацію, є джерелом творчого пошуку.

Серед інтерактивних прийомів парної роботи в старших класах ми виділяємо й такі:

- обговорення короткого тексту, письмового документа;
- переклад російськомовного тексту;
- критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного;
- взаєморецензування;
- спільна розробка питань до вчителя, учнів.

Постійна, систематична робота над перекладом та редагуванням текстів

привчає старшокласників бути уважними до свого мовлення, дбати про його якість, формує українську комунікативну правильність та запобігає помилкам. Роботу над перекладом можна теж зробити інтерактивною: один учень зачитує заздалегідь підготовлений ним текст російською мовою, інший – поступово перекладає, аудиторія фіксує помилки, декілька сильних учнів виступають як рецензенти. У разі необхідності учитель теж коментує рівень учня-перекладача, пояснює та редагує його висловлювання. Термін роботи над перекладом – 5-10 хвилин.

Для вирішення складних проблем, що потребують спільної, а не індивідуальної роботи, доцільно організовувати *роботу в малих групах*, провідним методом якої є дослідницький. На думку дидактів, у групи слід об'єднувати 3-5 учнів. Ми пропонуємо утворювати малі групи з 4 учнів, що сидять за сусідніми партами. Таким чином усі члени групи мають змогу добре бачити один одного, і в умовах класно-урочної системи це оптимальний спосіб організації навчального простору, що не потребує значної підготовки. Починати роботу в малих групах слід з чіткого розподілу ролей між її членами:

- «спікер» (керівник групи) оголошує завдання, організовує порядок виконання, заохочує групу до роботи, пропонуючи учасникам по черзі висловитися, підбиває підсумки роботи групи і визначає доповідача;
- «секретар» коротко й розбірливо веде записи результатів роботи групи, бере участь в обговоренні;
- «посередник» стежить за часом, заохочує учнів до роботи, висловлює власну думку щодо предмету обговорення;
- «доповідач» чітко висловлює думку групи, представляє результати роботи групи.

З сильних учнів утворюється окрема група – «групу експертів», яка складає свій варіант виконання завдання, фіксує відповіді доповідачів кожної групи, а на завершення пропонує узагальнену відповідь на завдання.

Залежно від змісту і мети навчання можна використовувати різні інтерактивні прийоми роботи малих груп: «Діалог», „Спільний проект”, „Акваріум”, „Пошук інформації”, „Синтез думок”.

Суть «Діалогу» полягає в спільному пошуку групами узгодженого рішення. Уся увага зосереджується на сильних моментах у позиції інших і виключається протистояння, критика позиції іншої групи. Наприклад, під час закріплення в одинадцятикласників знань про види присудків цей інтерактивний прийом допоможе звернути увагу учнів на ті випадки, коли інфінітив не входить до складу складеного дієслівного присудка. На підтвердження цього групам пропонуємо проаналізувати присудки в таких реченнях:

1 група

1)Одного разу він прийшов сюди з етюдником, примостився і почав малювати. 2) Цар заборонив Шевченку писати й малювати. 3) Робітники прийшли копати колодязь. 4) Смерть життя не може розстрілять. 5) Подали команду рушати.

2 група

1) Ще звечора почало десь гуркотіти. 2) Тато попросив сина трохи зачекати. 3) Сергій першим прибіг почути новину. 4) Я вірші став писати під вечір золотий. 5) Учні отримали завдання вивчити вірш напам'ять.

3 група

1) Семен не міг ніяк скласти до купи літер. 2) Режисер запропонував артистам зіграти в новій виставі. 3) Поляки приїхали відвідати наші музеї. 4) Марина продовжувала готувати сніданок. 5) Дивізія отримала наказ припинити вогонь.

Учні кожної групи, отримавши від учителя вказівку глибоко вникнути у зміст речень і визначити синтаксичну роль інфінітивів, визначають, що лише в 1 і 4 реченнях вони є частиною складеного дієслівного присудка, а в решті – функціонують у ролі другорядних членів речення (2 – додаток, 3 – обставина, 5 – означення). Як результат пошукової роботи груп учні (іноді з допомогою вчителя) складають пам'ятку «Як визначити синтаксичну роль інфінітива в реченні»:

1. Якщо дія інфінітива стосується додатка, а не підмета, то в реченні цей інфінітив виконує роль додатка.

2. Якщо до інфінітива можна поставити від іменника питання *який? яка? яке?*, то він є означенням.

3. Інфінітив при дієслові зі значенням руху завжди є обставиною

мети.

4. Інфінітив входить до складу присудка, якщо допоміжне дієслово виражає значення початку, кінця, тривалості дії, її бажаності чи можливості.

Інтерактивний прийом «Діалог» може зайняти чільне місце й на уроках розвитку мовлення. Особливу увагу слід приділяти різноманітним формулам мовного етикету, даючи можливість старшокласникам самостійно робити висновки щодо лексичних і стилістичних засобів мови:

Завдання групам: У якому значенні вжито в поданому уривку слово *нічого*?

1 група

- Як Ваше здоров'я?
- Спасибі, нічого. (*Непогано*)

2 група

- Вибачте, я, здається, взяв Вашу книгу?
- Нічого. Вона мені зараз не потрібна. (*Це неважливо, дрібниці, немає значення, немає за що просити вибачення*).

3 група

- Вам допомогти?
- Нічого, не турбуйтеся. (*Ввічлива відмова*)

4 група

- Ти щось про це знаєш?
- Ні, нічого. (*Заперечення*).

На початкових етапах навчання учні працюють з готовими зразками, спостерігаючи над мовними явищами, згодом вони успішно виконуватимуть завдання на самостійне продукування діалогів з використанням слова в конкретному, обумовленому ситуацією спілкування, значенні. Наприклад, етикетну формулу «будь ласка» зі значенням: а) чемного прохання; б) дозволу; в) відповіді на подяку; г) готовності відповісти, підтримати розмову. Такі завдання не потребують багато часу на виконання і формують стійкі навички комунікативно доречного мовлення.

Інтерактивний прийом «Синтез думок» дуже схожий за метою та початковою

фазою на «Діалог», однак після виконання завдання в групі учні передають на аркуші свій варіант іншим групам, які доповнюють його власними думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються. Остаточний варіант експерти зіставляють зі своїм, роблять загальний звіт, котрий обговорює увесь клас. Наші спостереження під час експериментального навчання показали, що в школах традиційним є такий вид роботи, як орфографічна і пунктуаційна правка тексту. Однак у письмових роботах старшокласники допускають багато граматичних і стилістичних помилок. Тому пропонуємо ввести рубрику «Офіс коректора», поклавши в основу прийом «Синтез думок»: старшокласники редагуватимуть тексти, насичені в першу чергу цими помилками.

Цей же інтерактивний прийом можна використати і при виконанні тих завдань, які є складними для індивідуальної роботи. Наприклад, записати подані іменники (імена учнів класу, учителів, рідних тощо) у кличному відмінку, згрупувати їх за закінченням, зробити висновок щодо його вибору.

З метою висвітлення якоїсь проблеми з різних боків пропонуємо дати малим групам завдання різного змісту. Цей прийом у дидактиці має назву «Спільний проект». Наприклад, на першому уроці в 11 класі учням, об'єднаним у малі групи, можна запропонувати підготувати науковий доклад на тему:

- 1 група «Мовлення як результат розвитку людини».
- 2 група «Мовлення як фактор розвитку особистості».
- 3 група «Мовлення як форма самовираження особистості».
- 4 група «Мовлення як засіб взаємодії між людьми».
- 5 група «Мовлення як засіб управління й самоуправління».

Після завершення роботи експерти з кожної групи виступають з докладом і в результаті доповідей складається спільний проект під назвою «Роль мовлення в житті людини», який рецензується і доповнюється групою експертів. На заключному етапі роботи учні самостійно записують основні положення цього проекту в зошит. Таким чином, зазначена інтерактивна технологія дозволяє розвивати в учнів комунікативні уміння в трьох видах мовленнєвої діяльності – говорінні, аудіюванні і письмі.

Коли учні матимуть досить добрі навички групової роботи, варто запропонувати їм ще один прийом кооперативного навчання – «Акваріум». Його мета – розвивати у старшокласників уміння дискутувати й аргументувати свою думку. Наведемо приклад застосування цього прийому на уроці розвитку зв'язного мовлення в 11 класі.

Учні об'єднуються в 4 групи по 4-6 осіб, експертної групи немає. Учитель, який виконує роль ведучого, оголошує завдання:

Деякі вчені-екологи жартівливо визначають такі «закони» екосфери:

1-й закон – УСЕ ПОВ'ЯЗАНО З УСІМ;

2-й закон – УСЕ КУДИСЬ МАЄ ДІВАТИСЯ;

3-й закон – ПРИРОДА ЗНАЄ КРАЩЕ;

4-й закон – НІЩО НЕ ДАЄТЬСЯ ДАРОМ.

Як ви розумієте ці закони?

Потім перша група сідає в центр аудиторії і після 3-5-хвилинного обговорення 1-го закону знаходить спільне рішення або підсумовує дискусію. Учні інших груп слухають, не втручаючись у хід дискусії. Після цього група повертається на свої місця, а вчитель звертається до класу з такими питаннями:

- Чи погоджуєтесь ви з думкою групи?
- Чи була ця думка достатньо аргументованою, доведеною?
- Який з аргументів ви вважаєте найбільш переконливим?

На таку бесіду відводить не більше 3 хвилин. Після цього місце в «акваріумі» займає інша група й обговорює наступний закон. Наприкінці вчитель обговорює з учнями хід групової роботи, коментує ступінь володіння навичками дискусії в малій групі, звертає увагу на необхідність та напрями подальшого вдосконалення таких навичок.

Таким чином, уроки української мови в старших класах мають великі потенційні можливості для застосування інтерактивних технологій. Побудовані на діалозі, вільному обміні думками, авансуванні та прогнозуванні успіху, уроки рідної мови стимулюватимуть розкриття внутрішніх резервів кожного учня, сприятимуть розвитку комунікативних умінь. Перспективи подальших розвідок у

даному напрямку полягають у розробці методичних рекомендацій щодо використання інших груп інтерактивних технологій, а також упровадження інтерактивних технологій у практику позакласної роботи з української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн./ О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192с.

ДИВОСЛОВО. – 2009.- №6. – С.2-..